Myten om Josef som såldes till faraons hovman,
i Bibeln och i Koranen

Josef säljs av sina bröder. Fredrich Overbeck (1816/17). Freskomålning, Berlin Alte Nationalgalerie.

När jag i årskurs ett hörde uppläsas den bibliska berättelsen om Josef blev jag fullständigt betagen. Josefs avundsjuka äldre bröder ville göra sig av med honom därför att deras far favoriserade honom. Bröderna kastade Josef i en uttorkad brunn där arabiska köpmän hittade honom och sålde honom vidare till faraons hov i Egypten. Ödet ville att han efter en tid av intriger blev faraons högra hand i hovet och i slutändan räddade han sin fars familj och sina elva bröder från Kanaans svåra hungersnöd som annars hade kunnat leda till döden för det judiska folket som kallades hebréer.

Jag blev genast fångad av Josefberättelsen. Den fanns i lågstadiets läsebok. På den tiden genomsyrades all undervisning i Finland av den bibliska etiken. Så gott som alla barn i min skola kom från arbetarfamiljer; senare blev det uteslutande arbetarklassens barn som blev kvar i folkskolan när ”de andra” gick över till realskolan.

Jag ville kunna läsa Josefberättelsen själv men jag blev helt villrådig när jag inte kunde. Läraren vågade jag inte be om att läsa upp berättelsen igen. Hemma fanns det inga sagoböcker så mina föräldrar slapp läsa sagor för mig. Jag hade, som i de flesta hemmen, den groteska bilderboken Pelle Snusk som ett varnande exempel för olydiga barn och vad som kan hända ett sånt missfoster som Pelle om han inte lät klippa sina naglar. Fingertopparna kapades av helt enkelt, blodet rann, men så behövde man ju inte heller sköta dem längre. Efter första genomgången bläddrade jag aldrig mer i den boken.

Men nu ville jag höra om Josefs öde igen och jag vädjade till min mamma att läsa den ur Bibeln. Jag kan ännu idag med ett kittlande leende föreställa mig vad som försiggick i mammas huvud. Hennes lilla flicka ber henne läsa i Bibeln! Det vore helt enkelt en oförlåtlig biblisk synd att vägra! Så, motvilligt letade hon fram berättelsen och läste den för mig vid läggdags. Jag var hänförd. Nästa kväll bad jag mamma läsa berättelsen igen. Men nu kände hon inför vår Herre att hon redan gjort sin plikt och sa bestämt nej. Då var den saken klar.

I samma hus bodde en äldre flicka som kunde läsa. Jag tog hem läseboken från skolan och gick in i hennes trappuppgång, satte mig på trappsteget och väntade tills hon skulle dyka upp efter sin skoldag. Hon kom och jag frågade henne. Och vilken lycka, hon gjorde det utan invändningar! Dessutom läste hon berättelsen för mig så ofta jag ville.

Berättelsens makt

Femtio år senare sitter jag hos en psykosyntesterapeut och det är vår första session av fjorton. Egentligen hade jag en i förväg bestämd avsikt att i terapin gå in i min relation till min pappa som för mig var en ”nobody” i mitt liv fast han bodde hemma. Men vem var han? Och hur har han påverkat mina val i livet? Men så blev det inte. Terapin började genast följa sin egen logik utifrån vad som dök upp ur minnenas gömmor.

Jag kom i första hand att tänka på min mamma när samtalet inleddes, hur hon aldrig bemödat sig att göra något som skulle roa mig eller om hon nånsin hade velat göra något bara för min skull. På den tiden var det ju ganska vanligt att barn bara fanns till, hängde i kjolarna. Och nu som vuxen föreställde jag mig hur febrilt hon måste ha gått i dialog med sig själv gentemot Gud när hon helt enkelt bara ville slippa läsa för mig. Jag skrattade nu skadeglatt när jag beskrev situationen för min terapeut – att hennes samvete som mor inför Gud inte tillät henne att vägra tillmötesgå en så gudibehaglig vädjan, att läsa berättelsen om Josef i Bibeln för sitt barn som så innerligt bad henne om. Det var inget elakt skratt, jag känner ju min mammas egenheter och kunde åtminstone nu få triumfera lite.

Jag hade förstås velat fortsätta att berätta flera episoder för att bekräfta hur egoistisk min mamma var, men terapeuten struntade i det och bad mig stanna och tänka efter vad Josef betyder för mig. Med ens blev det som om tiden stannade, att det förflutna och nutid smälte samman – jag drabbades av en insikt som i en blixtbelysning visade hur ensam och bortryckt jag var från mitt enda universum som jag föddes i; jag var Josef som berövats sin födslorätt att växa upp inom en kärleksfull familjeklan som definierade ens människovärde och plats i världen. – Jag brast i gråt; nyss hade jag suttit med breda och kittlande leenden.

Fördämningarna som hållit i ett helt liv brast nu utan förvarning. För första gången grät jag över att jag som tvååring hade skickats i väg till ett annat land där jag stannade två och ett halvt år. Jag hade förts till Sverige som krigsbarn, till ett sanatorium där det bodde ett femtiotal barn och särskilt anställda finsktalande sköterskor.

I den åldern hade jag naturligtvis inga ord för vad som hände mig, ingen definierad längtan; möjligen gick jag i väntan på det som jag redan kände till, känslomässigt. Inte heller hade jag någon förståelse för vad som pågick runt om mig i mitt liv. Saker bara händer som jag ser på och några fastnar i minnet som sekvenser i en film. Men med tiden måste den totala katastrofen ha inträffat: jag är oåterkalleligt övergiven, och då måste något viktigt i den stunden ha brustit inombords, för gott.

Josef kastas i brunnen. Qollar-Aqasi (1947). Teheran.

En minnesbild dyker upp efter hemkomsten till Helsingfors. Jag går tillsammans med min mamma längs en husfasad vars nedersta fönster låg under gatunivån. Där bildades en grop försedd med ett litet järnstaket så att ingen skulle snubbla ner i den. ”Jag kastar dig ditner om du inte är snäll”, sa min mamma och fortsatte med att hon då skulle hämta min kusin från Åbo istället. Vad kan ha flugit i henne utan minsta föregående anledning? En sak var klar: att vara snäll var för henne liktydigt med omedelbar lydnad. Vad hon i själva verket sa nästan i förbigående var: Om du inte lyder så … Och eftersom *det* redan hade hänt, kunde det ju hända en gång till och därför trodde jag på henne och ifrågasatte naturligtvis inte orimligheten i hennes hot. Vad jag fick bekräftat, var att jag var utbytbar och inte hade något eget unikt värde.

Josefmyten bar en nyckel inom sig som jag någonstans har anat att jag behöver ha. Berättelsen hade blivit trovärdig och jag förälskade mig i den. Genom Josefs godhet kunde jag älska det lilla barnet jag en gång var, att jag inte skulle gå under i anomalier. Nu hade jag fått en stark känslomässig bild av att det som en gång börjar illa inte också behöver sluta illa. Därför har jag också lätt att ta till mig Karen Amstrongs tes, att myten först och främst är till för vägledning, att den är sann därför att den är verksam och ger hopp, inte därför att den ger faktisk information.

Josefberättelsens spridning

Inget annat litet folk har spelat en så stor roll i världshistorien som judarna vars religion och historia nedtecknades för cirka 2500 år sedan och som senare kom att ge upphov till två stora världsreligioner. Judendomens tillblivelse och judarnas ödesmättade historia kan läsas i Gamla testamentet i Bibeln. Josefberättelsen finns både i Bibelns Första Mosebok och i muslimernas heliga bok, Koranen (Sura 12), som jag ämnar göra jämförelser med längre fram.

Ingen annan skrift har en så stor spridning i världen som Bibeln; fyra till sex miljarder exemplar, och varje år trycks 100 miljoner nya exemplar. Därtill kommer judiska samfundens utgivningar av Torah (Moseböckerna) och Koranen i islamiska länder. Minst var och varannan människa i världen har berättelsen om Josef i sin ägo.

Josefs förfäder

Historien om Josef (”Herren skall föröka”) börjar egentligen med patriarken Abraham (”fader till många nationer”) daterat till cirka 2100 före vår tideräkning. Han var herde och ägde boskap och hans stam var hemmastadd i södra Mesopotamien i staden Ur som då nåddes av Persiska viken (dagens Irak). Arkeologerna utpekar Ur som civilisationens vagga. (Ca 4000 f.v.t.) Abraham var alltså inte jude när han blev judarnas förfader genom sin tro på en särskild Gud som ingick förbund med honom.

Abrahams familj lämnade Ur och var på väg till Kanaans land, men kom att stanna i Harran (dagens sydöstra Turkiet, hundra mil från Ur) och bosatte sig där. Där uppmanade Gud honom att lämna landet, sin släkt och hem och ge sig till det land som Gud skulle anvisa honom, berättar Bibeln. Abraham lämnade Harran i 75-års ålder för Kanaan där Abrahams ättlingar en dag skulle få bosätta sig i, men själv skulle han bo där som en främling.

Abraham kom med sin hustru Sara till Negev och fortsatte därefter till Egypten för en tid, och åter till Kanaan; nu till Hebron och vidare åter till Negev. Och vart än han kom byggde han ett utomhusaltare till sin himmelsgud för att förrätta offerriter. Där slöt Gud förbund med Abraham och lovade att efter tre generationer skulle hans efterkommande från sonen Isaks led få bosätta sig i detta land. Som ett synligt förbundstecken skulle alla gossebarns förhud omskäras när barnet är åtta dagar gammalt (vilket både judar och araber ännu idag praktiserar).

Det var först i sina gamla dar som Abraham och Sara fick deras enda gemensamma barn, sonen Isak. När Sara dog köpte Abraham en gravplats till henne i Hebron. Där blev han senare också själv begraven av sina båda söner Ismael och Isak. Ismael var Abrahams första son som han fick med Saras egyptiska tjänstekvinna Hagar. Enligt traditionen har Ismael kommit att ses som arabernas förfader och Isak som judarnas förfader. Abrahams efterkommande kom således att bilda två olika folk med var sina tolv stammar.

Gud uppenbarade sig för Isak och manade honom att bosätta sig i filistéernas land i Gerar (nära Gazaremsan) till dess Gud skulle uppfylla sitt löfte till Abraham om det utlovade landet. Abraham hade låtit hämta en hustru till Isak från Harran och Isak fick tvillingssöner med henne, den ene var Jakob som skulle bli Josefs far. Jakob kom senare att flytta till Harran och arbetade hos sin morbror Laban med hans boskap. Där blev han kär i Labans dotter Rakel. Han valde som lön för sitt arbete att få gifta sig med Rakel. Det skulle ta sju år att tjäna ihop till dottern. Men på bröllopet blev han lurad att gifta sig med Labans äldsta dotter Lea i stället. Som svar till den besvikne Jakob angav Laban att det inte var brukligt att gifta bort den yngre dottern före den äldre. Men Jakob skulle också få Rakel om han arbetade hos morbrodern sju år till, vilket han accepterade och blev äktad med båda systrarna.

Efter dessa år flyttade Jakob med sin familj och boskap till sin åldrande far Isak i Kanaan och köpte mark i Shekem (dagens Nablus) men kom att fortsätta att flytta till flera orter till dess han varaktigt bosatte sig i Hebron.

Abrahams gud

I hela Mellanöstern dyrkades en mångfald av gudar. Alla städer hade sina gudar, klan- och stamsamhällen sina husgudar och den vanliga föreställningen var att gudarnas värld liknade människans. En av gudarna var störst, himmelsguden, som kallades för El av kananéerna. Ordet var semitiska och betydde ”gud” och ”gudomlighet”. El användes ofta tillsammans med guds egenskaper som El Shaddai (bergsguden och på hebreiska ”allsmäktig”), El Elyon (”extasens gud”) och liknande sammansatta namn vilket anger gudomens specialitet eller domäner. Någon monoteistisk gud fanns ännu inte, men den var på väg att ta plats, först som den högste himmelsguden. Länge än var Els gemål, fertilitetsgudinnan Ashera, den mest dyrkade gudomen. Även om kananéernas gud Thorue-el (”tjurguden”) dyrkades som skaparen av de mindre gudarna sågs han inte som den ”ende”. Men att en gud var störst av alla gudarna förebådade ändå en kommande monoteistisk syn på gudomen. Att manliga gudar hade döttrar tyder på att de också sågs som fadersfigurer.*

* Först inom kristendomen kallas Gud uttryckligen för fader och sonen Jesus är hans ende son. Inom polyteismen har gud också söner, dock dyrkades mest hans döttrar som gynnade fruktsamheten. Jungfru Maria kallas ”Guds moder”. Hon dyrkas inom kristenheten även mer än Guds son Jesus som Maria födde åt Gud. Även ikon- och helgondyrkan praktiseras inom kristendomen.

Gudinnestatyetter. Abgineh museum/Glas- och keramikmuseum, Teheran.

Den gud som den hebreiska bibeln talar om var särskilt nämnd som ”Abrahams, Isaks och Jakobs gud”. Dessa patriarker hade en speciell ställning då deras gud tilltalade dem och uppmanade dem till olika handlingar. El Shaddai, den allsmäktige, var och skulle förbli hebréernas gud som senare fick ett annat namn, Jahve. Namnet Israel (isra-el) som Jakob fick av Gud, betyder ’Guds kämpe’. Verbet *isra* betyder ’sträva’ och hänsyftar till Jakobs egenskaper. El-tillägg finns i många namn så som Samu-el, Isma-el, El-i-sha, Dani-el med flera.

Jakob/Israel blev israeliternas stamfader. Även de förislamiska araberna antog namnet El till deras gud, El-Ilah (*ilah* ’gudom’, ’gud’), som senare blev Allah i betydelsen av ”den ende guden”. (Under Jesus tid var Elah det vanligaste namnet på Gud på arameiska.)

Att gudabilderna hade en stor betydelse under stamsamhällena skildras i Bibeln när Jakobs familj flyttade från Harran. Hans andra och käraste hustru Rakel stal husgudar från sin far Laban och gömde dem under sadeln hon satt på och fick på så sätt dem med sig. Kan det ha varit för att säkra sina egna gudars beskydd inför sitt kommande okända liv långt borta från sin faders hus? Israeliska arkeologer har hittat sådana gudinnestatyetter i tusental från perioder fram till 600-talet före vår tideräkning då judarna i Babylon reformerade sin tro på Gud som en allsmäktig och transcendent monoteistisk gud, den ende och allenarådande skaparen, och bannlyste all avgudadyrkan. Med ett slag förlorade det kvinnliga sitt gudomliga värde och patriarkatet tog över som bärare av det gudomliga, vilket också islam tusen år senare övertog. Man kan se Koranen som en enda lång varningsskrift mot all slags månggudadyrkan.

Men så stark var ändå gudinnedyrkan att Muhammed ville ge något slags helgonstatus till tre gudinnor föreställande *els*, det vill säga Allahs döttrar, men han drog snart tillbaka sina ord eftersom det inte hade varit förenligt med den rena monoteism som han fortsättningsvis nitiskt företrädde.

Bibelns Josef, Abrahams barnbarnsbarn

Josef växte upp i en polyteistisk värld. Ett ständigt flackande nomadliv, ledd av sina förfäders höggud vid sidan av stamgudar som allas överlevnad hängde på. Jakob hade under Harrantiden blivit välbärgad och fått tio söner och en dotter före Josef. Den sista och tolfte av bröderna som Abraham fick med Rakel föddes under flytten från Harran, nära dagens Betlehem. Efter födseln dog Rakel men hon hann ge sonen namnet Ben-Oni (”min smärtas son”). Jakob kallade pojken för Benjamin (”lyckoson”). Rakel begravdes nära Betlehem.

Jakob möter Rakel. William Dyce (1853).

Innan Benjamins födelse hade Gud välsignat Jakob med orden: ”Jag är Gud den Allsmäktige; var fruktsam och föröka dig. Ett folk, ja, skaror av folk skola komma av dig, och konungar skola utgå från din länd. Och det land, som jag har givit åt Abraham och Isak, skall jag giva åt dig; åt din säd efter dig skall jag ock giva det landet.” Jakob reste sedan en offerstod på platsen som fick heta Betel (”Guds hus”), nära dagens Ramallah.

Hans familj bosatte sig i Hebrons dal. Josef var 17 år när han följde med sina bröder i vall med fåren. Han hade för vana att berätta för fadern hur dagarna hade gått. Jakob favoriserade sin son som han fått i sina äldre dar med sin älskade Rakel som nu inte längre fanns. Också Benjamin var hans älsklingsbarn. Detta såg de andra bröderna med avund och blev gramse på Josef. Jakob hade låtit göra en flerfärgad fotsid mantel (*ketonet passim*) åt honom och det gjorde inte saken bättre. Ännu värre agg kände bröderna mot Josef när han började berätta om sina drömmar hur alla bundit kärvar på fältet och att brödernas kärvar ställt sig kring Josefs kärve och bugade. –Skulle du bli vår kung, började bröderna håna honom.

Efter en tid berättade Josef ännu en dröm, att solen, månen och elva stjärnor bugade för honom. När hans far hörde drömmen blev han arg. Josefs skryt hade gott för långt – skulle hans far och mor och sönerna komma och buga sig inför honom? Men nästan förbigående nämnder Bibeln att fadern bevarade Josefs dröm i sitt minne.

En dag skickade fadern iväg Josef för att se efter bröderna och hjorden. De hade vandrat flera mil norrut från boplatsen, och när Josef äntligen hittade dem hade bröderna sett honom från långt håll innan och börjat planera att dräpa drömmaren, såsom de sinsemellan kallade honom. Den äldsta brodern Ruben ville inte få Josef dödad utan föreslog att han skulle kastas i en torr brunn; i sitt innersta tänkte han att efteråt kunna hämta och rädda honom därifrån.

När Josef kom fram slät bröderna av hans fotsida mantel och kastade honom ner i en torr brunn i närheten. –Nu får vi se hur det går med hans drömmar, raljerade de för varandra. Därefter slaktade bröderna en bock och smetade Josefs dräkt med dess blod för att fadern skulle tro att vilddjuren tagit honom. Därefter satte de sig ned för att äta som om ingenting hade hänt.

En ismaelitisk handelskaravan från Gilead (trakten öster om Jordanfloden) var antågande. Juda föreslog att sälja Josef till köpmännen. Sagt och gjort drogs Josef upp ur brunnen och bröderna fick tjugo siklar silver för honom. Karavanen fortsatte sin väg till Egypten med Josef i lasten för att säljas som slav till Potifar, faraons hovman och livgardets ståthållare.

När Jakob sedan fick se Josefs blodiga dräkt blev han bedrövad. Alla hans söner och döttrar kom för att trösta honom, men han var och förblev otröstlig och sa att han kommer att ta med sig sorgen ned i dödsriket. Och han begrät förlusten av sin äskade son.

Josef i Egypten

Så kom Josef att hamna i faraons hov och tjäna Potifar som husslav. Han var ung och tilldragande att se på och dessutom skötte han huset så klanderfritt att Potifar gav allt vad han ägde, utom sin hustru, i Josefs händer att förvalta. Han avancerade till hovmästare.

Bibeln beskriver Josef som en välväxt yngling, skön att skåda. Det undkom inte Potifars hustru Zuleika (namn enl. judisk och islamisk tradition) som inte motstod från frestelsen att börja antasta Josef. –Kom och ligg med mig, föreslog hon flera dagar i följd, men Josef avfärdade henne och svarade: ”Huru skulle jag kunna göra så mycket ont och synda mot Gud?” Och hur skulle han kunna bedra sin husbonde som anförtrott honom hela sitt hus, förklarade Josef.

Men en dag, när Josef kom in i huset för att arbeta, var Zuleika ensam inne. Josefs skönhet hade gjort henne besatt. Hon bönföll honom och började slita i hans mantel. Josef sprang förskräckt ut. Nu stod Zuleika skamset med manteln i sina händer; hur ska hon nu rädda sin heder? Hon ropade på hjälp och berättade för husfolket att den hebreiska slaven försökt

överfalla henne. Se, manteln som hon höll i var beviset för hans brott. Hon behöll manteln tills mannen kom hem och visade upp den för honom anklagande att Josef försökt förföra henne, att han huvudstupa hade sprungit ut när hon började ropa på hjälp.

Josef kastades i Potifars häkte, ett fängelse där hovet låste in sina ogärningsmän. Där blev Josef snart betrodd av fängelsechefen och han gav honom en högre ställning. Bibeln förklarar: ”Och Herren var med Josef, så att han blev en lyckosam man … ty allt vad han gjorde lät Herren lyckas väl under hans hand.”

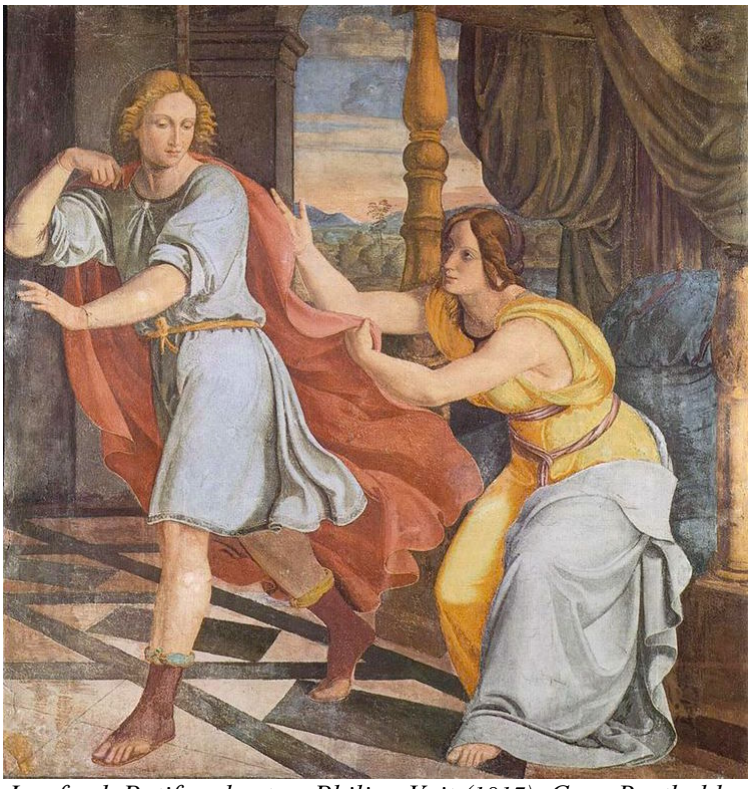

Josef och Potifars hustru. Philipp Veit (1817), Casa Bartholdy i Rom.

Faraons munskänk och bagare kom att kastas i samma fängelse där Josef var. En och samma natt såg dessa två män drömmar som de ville få tydda. Josef anmälde sig och hans tolkningar slog in efter tre dagar såsom han hade siat. Munskänken togs tillbaka till faraons hov men bagaren hängdes.

Efter två år fick faraon se två drömmar som han ville få tydda av landets siarpräster, men ingen lyckades förklara dem. Då mindes munskänken att det i fängelset fanns en ung man som hade tytt hans dröm och den hade slagit in. Dessutom kom han på att han helt glömt att lägga ett gott ord för Josef inför faraon, att han orätt och för falska anklagelser kastats i fängelset.

Faraon skickade genast bud efter Josef. Bibeln berättar: ”… man skyndade att föra honom ut ur fängelset. Och han lät raka sig och bytte om kläder och kom inför Farao.”

Nu var det inte fråga om en enkel rakning eller ansning, utan proceduren omfattade en helkroppsrakning av allt hår. När man inträdde faraons palats eller tempel gällde rigorösa renhetsregler. Förutom helkroppsrakning måste man vara omskuren, vilket inte tog någon extra tid eftersom alla Abrahams ättlingar och tjänstefolk redan tillämpade omskärelse såsom deras gud hade påbjudit dem. Faraons präster som tjänstgjorde i templen var även förbjudna att äta fisk, och sexuell avhållsamhet var ett måste så länge man innehade prästämbete. Prästerna genomgick rakningen varannan dag. Kvinnor kom inte in i templen därför att de

hade sina månatliga cykler och sågs därför konstant orena. Och i alla lägen innanför faraons palats eller tempel måste man klä sig i nytvättade linnekläder. Man inträder inför gud (vilket faraonerna också själva trodde sig vara) och således var också faraons palats betraktat som gud Horus tempel, även om hans byggnad var försedd med alla sedvanliga hemmets utrymmen och funktioner.

Med renhetsproceduren förvandlades Josef till en egyptier, och när han hört faraons drömmar gav han sin tolkning av dem, som han sa, inte var hans utan kom från Gud:

Faraons drömmar om sju feta kor och sju magra kor som åt upp de feta korna och likaså sju ax, fulla och vackra som växte i samma strå, och sju andra ax som sköt upp ur marken svedda av östanvinden, betydde samma sak. Vad Gud ämnar göra, det har han låtit faraon veta. Det kommer att bli sju ymniga år då åkerfälten i Egyptens land växer och frodas. Men efter dessa år kommer en stor hungersnöd som varar i sju år. Faraon bör utse en vis man som leder landet ut ur nödåren. Betrodda tillsynsmän ska samla in en femtedel av alla skördar och magasinera säden under de sju ymniga åren. Dessa magasin ska sedan försörja och räcka till utsäde för de kommande sju nödåren, avslutade Josef.

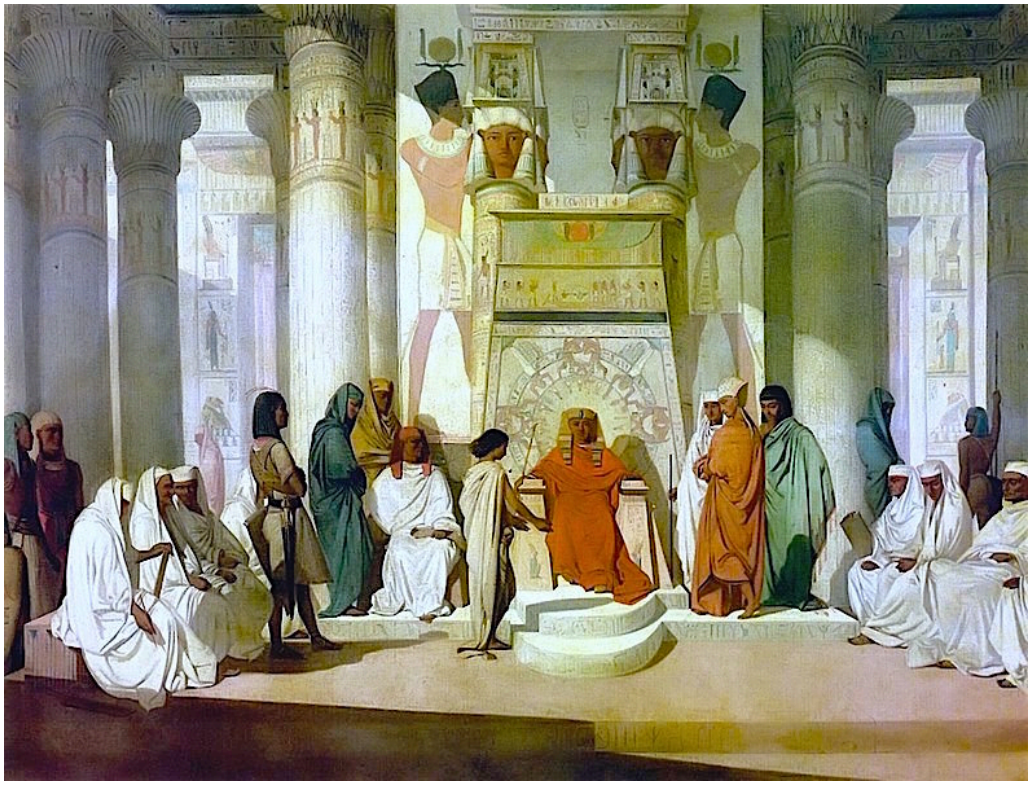

Josef tyder faraons drömmar. Adrien Guignet (1816–1854). Rouen, Frankrike.

Faraon blev imponerad! Han insåg genast att bara en gudsman hade kunnat tyda hans drömmar så bra och att Josef också skulle vara den visaste att organisera Egyptens kommande mått och steg. Faraon kungjorde: ”Jag sätter dig nu över hela Egyptens land! Utan din vilja skall ingen i hela Egyptens land lyfta hand eller fot.” Han gav Josef sin ring och lät kläda honom i fint linne och hängde en guldkedja om hans hals. Han gav Josef ett egyptiskt namn Safenat Paneach (”avslöjare av hemligheter”) och en hustru, en prästdotter från On. Han hade blivit Egyptens mäktigaste man närmast faraon.

Innan nödåren kom fick Josef två söner, Manasse (hebreiskt ord för ”glömma”) och Efraim (”vara fruktsam”). När sedan hungersnöden spred sig i de närliggande länderna strömmade folk till Egypten för att köpa säd.

Josefs bröders resor till Egypten

En dag står ett sällskap på tio man inför Josef för att köpa säd och de föll ned till jorden på sina ansikten. När de steg upp kände Josef igen sina bröder, men bröderna kände inte igen honom. (Och Josef kom att tänka på sina gamla drömmar.) När han förhörde dem använde han sig av tolk och frågade varifrån de kommit och hur deras familjer hade det, men låtsades inte tro på dem. Han misstänkte dem bestämt vara spioner för att undersöka landets försvarsberedskap. Bröderna fick stanna i arresten i tre dagar varefter Josef meddelade bröderna att han ville testa dem om de talat sanning. En man skulle få stanna kvar hos Josef medan de andra ska återvända hem med säden och nästa gång ska ha med sig deras yngste bror Benjamin. Ruben, den äldste av bröderna blev förtvivlad. Han sa till bröderna anklagande att detta var nu straffet för vad de gjort mot Josef och för att de inte hade lyssnat på hans varningar. Josef som förstod allt vad bröderna sa för varandra blev så rörd att han gick avsides och grät. När han kom tillbaka tog han Simeon som säkerhet till dess bröderna nästa gång kom tillbaka med Benjamin i sitt följe.

Åsnorna blev färdigpackade och Josef lät lägga var och ens penningar tillbaka i säckarna. När sönerna kom hem och Jakob fick höra kravet från Egyptens styresman att Benjamin måste följa med nästa gång, utbrast han: ”Ni gör mig barnlös, Josef är borta, Simeon är borta, Benjamin vill ni också ta ifrån mig!” Han vägrade låta Benjamin fara, men när hungersnöden fortsatt måste bröderna göra en andra resa och det fanns inget annat råd än att Benjamin måste med. Bröderna hade med sig skänkar till styresmannen: balsam, honung, dragantgummi, ladanum, pistaschnötter och mandlar. De tog också med sig dubbla summan penningar. Allt i hopp om att få faraons gunst och bli väl bemötta och trodda.

Då Josef såg brödernas ankomst med Benjamin lät han ordna en välkomstmiddag för alla i sitt eget hus. När han själv kom in frågade han om deras far levde och om detta var deras yngsta bror de hade med sig. Josef överväldigades så av kärlek till Benjamin att han var tvungen att avvika och gå till sin kammare och gråta ut.

När Josef kom tillbaka instruerade han hur alla skulle sitta. Egyptierna skulle sitta för sig eftersom det inte var tillåtet för dem att umgås med herdar och boskapsuppfödare. Dessa var föraktade bland egyptierna. Bröderna placerades mitt emot Josef som satt ensam.

Vid avresa för hemfärden bad Josef sin hovmästare att placera brödernas alla betalningar tillbaka i säckarna som lastades på åsnorna. Dessutom skulle hans egen silverbägare, som han brukade spå med, placeras överst i den yngstes säck. Och när de hade kommit en bit på vägen skickade Josef hovmästaren efter dem att tillfångata den i vars säck man fann bägaren.

Bröderna bedyrade sin oskuld och framförde hur omöjligt det vore för dem att ens tänka på att stjäla något när de dessutom återlämnat penningarna från förra gången och att de var ärliga Guds män. Bröderna berättade för hovmästaren att deras far skulle dö av sorg om de kom tillbaka utan ynglingen, speciellt när deras far nu skulle förlora båda sina söner som låg honom närmast om hjärtat.

När nu alla åter stod framför Josef kunde han inte behärska sig längre utan bad alla, utom bröderna, gå ut. Och han brast ut i så högljudd gråt att även egyptierna och faraons husfolk utanför hörde detta. Det var dags att tillkännage vem han var. Bröderna blev vettskrämda, men Josef var fylld av glädje och bad dem komma fram och han tröstade dem att inte bli bedrövade över att de sålt honom till handelskaravanen. Han förklarade också att Gud hade sänt honom till Egypten före bröderna för att de skulle bli räddade och överleva hungersnöden.

Josef sände dem nu tillbaka till Kanaan för att hämta deras far Jakob för att bosätta sig i Goshen nära honom, ty hungersnöden skulle fortsätta fem år till. Hela familjen med barn och barnbarn med boskap, alla skulle Josef försörja. Han tog Benjamin i sin famn och grät och Benjamin grät och han kysste alla sina bröder och tårades i deras armar.

När faraon fick veta om brödernas återförening skickade han bud till Josef att han skulle bekosta vagnar och tjänare att hämta alla deras resterande familjer med hustrur och barn från Kanaan. Som han sa: ”Ty det bästa som finnes i hela Egyptens land ska höra till er.” Förutom flera åsnelaster gåvor att ta med till sin far gav Josef alla bröderna högtidsdräkter och till Benjamin gav han dessutom tre hundra siklar silver och fem högtidsdräkter, berättar Bibeln.

Då Jakob med sitt följe kom fram till Goshenlandet bestod hela hans familj av sjuttio medlemmar. Josef som nåddes av budet om deras framkomst lät genast spänna sin vagn och kom för att möta sin åldrige far, som nu var 130 år. Han föll sin far Israel om halsen och grät länge återföreningens glädjetårar efter den långa separationen från familj och stamtillhörighet.

Josef förenas med sina bröder. Léon Pierre Urbain Bourgeois (1863).

Hungersnöden var fortfarande mycket svår. Josef sålde säd och när böndernas penningar tagit slut, sålde han säd mot att överta åkerland som betalning. Bönderna fick nu så och skörda på faraons mark och livnära sig som landbor istället. Så blev faraon ägare av allt land förutom prästernas som faraons kungarike underhöll. När landborna nödgades att sälja sig själva inledde det oundvikligen ett kommande faraoniskt slavsamhälle.

Men Jakobs familj behövde inte lida nöd såsom faraon hade lovat. Jakob själv levde sjutton år i Egypten. Vid sin dödsbädd bad han Josef begrava honom i sina fäders grav i Hebron. Hans kropp balsamerades och även egyptierna sörjde honom och höll enligt deras sed sjuttio gråtdagar och därefter förde Josef kistan till fädernas grav i Makpelagrottan i Hebron.

När Josef och bröderna efter begravningen återvände från Kanaan blev bröderna rädda att Josef nu skulle hämnas dem när fadern inte längre levde. Därför skickade de Josef ett bud och bad om nåd för att de behandlat honom illa och vädjade: ”Förlåt alltså nu din faders Guds tjänare, vad de hava brutit.” Josef rördes till tårar och när bröderna själva kom till Josef, föll de på knä och erbjöd sig att bli hans tjänare. Men Josef lugnade dem tröstande: ”Var inte rädda. Jag är ju inte Gud!” Bröderna hade visserligen gjort ont men Gud hade vänt det till något gott i syfte att rädda dem från att utplånas som stam. Att allt i själva verket ingick i Guds långsiktiga plan att rädda Abrahams efterkommande räknad från Isaks led.

Abrahams efterkommande från Ismaels led, som blev de arabiska stammarna, bebodde sedan länge landområden öster om Kanaan.

Koranens Josef

Muhammed, Islams grundare och profet, tillhörde en inflytelserik klan i Mekka. Staden var ett stort handelscentrum men, också en helig pilgrimsplats där olika stamgudar från när och fjärran hade sina altare och helgedomar. På sina handelsresor kom Muhammed i kontakt med både kristna och judar som han snart kom att kalla för ”Bokens folk” (Ahl al-Kitab), men hans

kunskaper om deras läror var mycket begränsade. När Muhammed började få sina uppenbarelser från Gud, sammanflätades den nya gryende religionen med judendomens tidigare profeter. Muhammeds Gud var i grunden densamma som monoteisternas gud men nu skulle araberna få en egen Bok.

Hans uppenbarelser skrevs ned på läder, pergament, skulderblad från kamel, tyg och liknande underlag i 23 års tid. Efter hans död pågick flera decenniers långa sammanställningsarbete av dessa spridda texter som resulterade i islams heliga bok Koranen (”recitation med hög röst”). Meningen är att Koranens verser ska reciteras snarare än studeras i enskildhet.

När Muhammeds profetiska rykte spred sig, började hans anhängare ställa frågor till honom som han senare fick svar på i form av uppenbarelser genom en ängel. Det har diskuterats varför Koranen innehåller ett helt kapitel (sura) om Josef från judarnas första Moseboken. En del menar att det var judar från Yathrib (Medina) som kom till Muhammed och bad honom att få en ursprunglig version av Josefs liv eftersom gamla berättelser tenderar att förvanskas med tiden. Andra menar att det var Muhammeds egen stam Quraysh, som blivit hans största motståndare och ville testa honom om han, som påstod sig vara Guds profet, kunde bevisa det genom att återge Josefberättelsen som ingen i Mekka kände till. Quraysher var ättlingar till Ismaels stam som var araber och inte hade något samröre med Isaks ättlingar som var judar. En tredje grupp menar att det var Muhammeds egna anhängare som ville höra en rak berättelse. Muhammeds uppenbarelser var av spridda ämnen som saknade koherens i ett alltmer växande uppenbarelseflöde och blev därför inte lätt att hålla i minnet.

Hur det än var med den saken, fick folket sin berättelse som gått rakt in i muslimernas hjärtan. Den anses vara Koranens skönaste text och vacker poesi. Suran inleds med en förklaring: ”Detta är budskap ur Skriften, som är klar i sig själv och som klart framställer sanningen. Vi har uppenbarat den som en förkunnelse på det arabiska språket, för att ni med ert förstånd till fullo skall kunna tillägna er [dess budskap].”

Berättelsen börjar med Josefs dröm som hans far Jakob tolkade åt honom. Han kommer att bli en av ”Herres utvalda” och ska helst inte berätta den för sina bröder som sedan gammalt var avundsjuka på honom. Men bröderna hade redan börjat planera att göra sig av med Josef för att få del av faderns kärlek om de undanröjde sin ”rival”. Man kan ju alltid ångra sig efteråt, kalkylerade bröderna, och sedan leva ett gott och hederligt liv.

När bröderna verkställt sin plan kom de gråtande hem från vallningen och visade upp Josefs blodiga skjorta som bevis på att vargen bitit ihjäl honom. – Deras far anar ändå oråd, men han ber Gud att få styrka att kunna bära sin tunga sorgetid.

Bröderna visar deras far Josefs skjorta för identifiering.
Diego Velázguez (1630).

Korantextens händelseförlopp går snabbt fram. När handelsmännen dragit upp Josef från brunnen och sålt honom vidare till en framstående husbonde i Egypten, förklarar Muhammed berättelsens budskap: ”Så gav Vi Josef en fast punkt på jorden; Vi ville nämligen låta honom få en djupare förståelse av innebörden i det som sker. Gud genomför [alltid] Sin vilja, men om detta är de flesta okunniga.”

Josefsurans höjdpunkt nås genast: ”Men [det hände sig att] kvinnan, i vars hus Josef bodde, försökte förföra honom; hon reglade dörrarna och sade: ’Kom nu till mig!’ [Josef] svarade: ’Gud är mitt fäste! Min husbonde har behandlat mig väl och den som begår sådan orätt kommer att råka illa ut!’” Och därefter börjar Josefs fysiska och moraliska kamp mot Zuleika och mot sig själv. Josef står emot inviten, trots att även han känner lust till henne. Men Josef hade fått tecken från sin Gud med vilket utan han hade gett efter för frestelsen. Muhammed förklarar: ”Vi ville hålla allt ont och all skamlöshet borta från honom eftersom han var en av Våra sant hängivna tjänare.”

Josef kunde inget annat än att springa mot dörren med Zuleika efter sig. Hon grep tag i hans skjorta som släts sönder. Men vid dörren möter de hennes make. Zuleika får bråttom att intyga sin egen oskuld och uppmanade sin man att sätta Josef i fängelset. Josef försvarade sig och förklarade att det var hans hustru som ville förföra honom. Då kom en man i huset till Josefs försvar och påpekade att om skjortan rivits sönder framifrån är kvinnan oskyldig, men nu var skjortan ituriven på ryggsidan och då måste kvinnan ha ljugit. Maken utbrast: ”Här ser vi kvinnans list! Kvinnor, er list är i sanning stor!” Men husbonden ville ändå dra ett sträck över händelsen och föreslog att man glömmer alltsammans. Sedan vänder han sig till hustrun och ber henne att be om förlåtelse för sin synd, för att hon begått ett allvarligt felsteg.

Ryktet om Zuleikas passion för en ung slav hos husbonden spred sig i staden. När Zuleika fick höra vad ”deras elaka tungor sladdrade” skickade hon en inbjudan till kvinnorna som hade spritt ryktena, att samlas kring en festmåltid hos henne. När kvinnorna skulle äta frukt delade hon var och en kniv att skära med. Hon kallade in Josef till festen och när kvinnorna fick syn på hans skönhet, slant knivarna i deras händer och de skar sig så att blodet rann. Kvinnorna utbrast: ”Måtte Gud förlåta oss! Detta är ingen vanlig dödlig man – han kan inte vara annat än en ängel [från ovan]!”

Kakeldekoration, kaffehus i Shiraz i Iran.

Zuleika triumferade! Nu kunde hon förklara att hennes åtrå till Josef hade väckts av hans oemotståndliga skönhet. Hans skönhet gav hennes begär legitimitet – och om inte Josef nu lyder hennes befallning ska han minsann kastas i fängelse. Josef var ju ändå husets slav.

Men Josef blev förskräckt. Hellre valde han fängelse än att tillmötesgå vad dessa kvinnor ville honom, förklarade han till husbonden. Han nästan hotade sin herre och bad om att bli befriad ur kvinnornas snaror, att det annars kunde hända att han till slut skulle lockas ge efter för deras nit och åtrå. Och hans herre befriade honom ur deras snaror, berättar Koranen och förklarar vidare att det skulle bli bäst för alla, att Josef åtminstone en tid skulle sättas i fängelset trots att han bevisligen var oskyldig.

I fängelset träffar Josef två män vars drömmar han tyder likadant som i Bibeln. Men först undervisar han dem i en anda av förkunnelse om monoteism, den sanna tron: ”Jag har tagit avstånd från dem som inte tror på Gud och som förnekar livet efter detta, och jag bekänner den tro som var mina förfäders, Abrahams, Isaks och Jakobs tro: det är otänkbart för oss att sätta något, vad det än kan vara, vid Guds sida. Denna [tro] är Guds nådiga gåva till oss och till alla människor, men de flesta människor är inte tacksamma. Kamrater i fångenskapen! Vad är rimligare – [att tro på] gudomligheter av många olika slag eller [att tro på] den Ende Guden, som härskar över allt med oinskränkt makt? Vad ni dyrkar vid sidan av Honom är ingenting annat än namn som ni har tänkt ut, ni och era förfäder. Gud har inte gett er tillstånd till detta. Ingen dömer utom Gud; Han befaller er att dyrka Honom ensam. Detta är den evigt sanna tron, men de flesta människor har ingen kunskap [om detta].”

Avsnittet om de två andra fångarnas drömmar följer Bibelns förutom att den som dömdes till döden korsfästes. Också kungens dröm följer Bibelns, men Josef ville urskulda sig inför kungen och bad därför kalla kvinnorna som skar sig i händerna att förklara sig inför kungen. Kungen förhörde kvinnorna. De bad genast om förlåtelse och Zuleika bekände sin skuld inför alla samlade där också husbonden närvarade. Även Josef erkände att han inte heller var helt utan skuld och konstaterar filosofiskt att ”[något i] människans inre driver henne mot det onda …” med hänsyftning på sin egen svaghet. Med Zuleikas officiella bekännelse kände sig Josef äntligen rentvådd och var beredd att lämna fängelset med ett återupprättat rykte om sig att vara en rättskaffens man.

När kungen hörde allt detta ville han knyta Josef till sin person och gav honom uppdraget att bli rikets styresman. Josef fick tillsynen över landets förrådshus. Vad som händer sedan med brödernas turer till Egypten för att köpa säd under hungersåren följer suran någotsånär troget Bibelns berättelse som också lät förstå att Guds vilja låg bakom händelseutvecklingen.

Josef ger sig till känna för sina bröder. Peter von Cornelius (1816–17).

I brödernas första resa till Egypten krävde Josef att när de nästa gång kommer till honom måste de ha deras yngsta bror med sig. Inför den andra resan vägrar Jakob först att släppa Benjamin, men efter att han krävt bröderna avlägga ed att ha Benjamin med sig när de återvänder, fick han följa med. Benjamin får genast veta av Josef att han är deras bror, men det

hålls hemligt. När bröderna är på hemresa stoppas karavanen av kungens män bara för att hitta kungens guldbägare i Benjamins säck. Den hade Josef låtit stoppa i. Benjamin måste stanna i Egypten och ägs nu av kungen enligt deras strafflag. Den äldste brodern erbjuder sig att få stanna i Benjamins ställe men det skulle strida mot Guds lag, sa Josef. Bröderna måste fortsätta hemresan utan Benjamin och utan deras äldsta bror som stannade frivilligt eftersom han inte kunde tänka sig att stiga fram inför sin far med bruten ed.

När brödernas karavan var framme och Jakob såg att Benjamin inte var med, skymdes hans blick av tårar och han sjönk i en stum sorg. Bröderna blev nu rädda att deras far skulle dö av sin förtvivlan, för nu var både Josef och Benjamin borta! Och även deras äldsta bror. Men Jakob sa till bröderna att hans sorg och smärta kände bara Gud till. ”Han som låtit mig veta något som ni inget vet om”, antydde han, samtidigt som han litade på Gud – att Josef kanske ändå lever?

Hungersnöden fortsatte att drabba Jakobs familj och bröderna gjorde sin tredje resa till Egypten. Josef frågade dem om de glömt vad de gjort mot sin bror Josef. Bröderna utbrast: ”Är du då Josef?” De blev förfärade och insåg nu vidden av brottet de begått, att de var stora syndare. Men Josef svarade: ”I dag skall ingen förebråelse riktas mot er, och Gud, som är den Barmhärtigaste av de barmhärtiga, skall förlåta er synd. Ge er nu i väg och tag med er denna min skjorta. Lägg den över min faders ansikte – då skall han återfå sin syn. Återvänd sedan till mig med hela er familj.”

Och samtidigt som bröderna avgick mot Kanaan med sin karavan, fick Jakob hemma en känning av Josef och sa till dem som var närvarande: ”[Det är som om] vinden för med sig en doft av Josef – tro nu bara inte att mitt förstånd har blivit omtöcknat!” –Gode Gud, håller du ännu fast vid dina gamla förvirrade tankar, sa de som hörde honom.

När sönerna anlände och lade Josefs skjorta över Jakobs ansikte såg han klart igen. Sönerna bad nu sin far att be Gud om att förlåta deras synder. ”Jag skall be till min Herre att Han förlåter er; Han är Den som ständigt förlåter, Den som ständigt visar barmhärtighet!”, svarade Jakob.

Sedan flyttade hela familjen till Egypten och Josef välkomnade dem. De föll alla ned på sina ansikten för att visa Josef sin vördnad. Han vände sig till Jakob och sa: ”Fader! Detta är innebörden av min dröm för länge sedan, som min Herre nu har låtit bli verklighet. I Sin godhet befriade Han mig ur fängelset och Han har fört er till mig från öknen, sedan Djävulen hade sått ovänskap mellan mig och mina bröder. Min Herre är outgrundlig [i Sina visa beslut och] i genomförandet av Sin vilja.” – Och här slutar berättelsen om Josef och uppenbarelsen övergår till allmänna ordalag om tron på den ende Guden. Muhammed intygar också att dessa ord inte är fråga om uppdiktade händelser, utan de som vill tro får vägledning och nåd av uppenbarelsen som han fick motta.

Det gula markerar sträckan mellan Kanaan och Ghosen. (Public Domain.)

Samma Josef, två olika berättelser

Josefberättelsen är ett episkt drama som börjar lyckligt, vänder i ett slag i djupaste olycka, men slutar sedan lyckligt. Den gammaltestamentliga berättarstrukturen ger intryck av att skildra verkliga historiska händelser som slutar med att Jakobs efterkommande stannar i exil och lever flera hundra år isolerade i Ghosen på Egyptens sydöstra deltaområde. Hebréerna (”folk från andra sidan floden”) hade under tiden ingen kontakt med omgivningens högkultur.

Den koraniska berättelsen har en karaktär av moralisk uppbyggelse. Josef framstår som en förebild för en sann troende och han räknas också som en profet inom islam. I likhet med Bibelns Job underkastar han sig Guds vilja (som ”muslim” betyder) och viker inte en tum.

Koranens Josefberättelse är anpassad till Muhammeds tid då karavanerna fördes med kameler och inte med åsnor såsom under Gamla testamentets tid två tusen år före Muhammeds uppenbarelser. Koranen anger utöver Jakob och Benjamin inga personnamn. Josefs silverbägare i Bibeln är i Koranen kungens och av guld. Avrättningen av Josefs medfånge korsfästes i Koranen, men hängdes i Gamla testamentet. Många saker skiljer sig, men anakronismerna påverkar inte själva berättelsens kronologi och drama. Josefs sura avser inte att vara en autentisk judisk historia, utan är snarare en vägledning för Muhammeds efterföljare att begrunda hur Gud belönar rättrådighet. Båda versionerna prisar Guds visdom att använda människors synder för högre syften vilket människan inte alltid kan se under tiden dramat pågår.

Där första Mosebokens höjdpunkt och tema är försoningens välsignelse och Josefs kontakt med sina känslor, har Koranen lyft upp Josefs dygder, hans orubbliga tillit och lydnad till Guds ledning. Därför var Gud med honom. Han var utvald och lydde Gud som avrådde honom att ge efter för sitt begär till Zuleikas inviter. Ingen är syndfri, men synden kan besegras med moralisk dygd. Medan berättelsen fortgår förklarar Muhammed dess andliga innebörd. Han missionerar för monoteism och förkastar månggudadyrkan. Vid Muhammeds uppenbarelse hade judarna redan haft egna kungadömen, byggt tempel och stiftat lagar, varit underställda både Assyriens och Babylons högkulturer och till sist ingått i Romarriket medans ökenaraberna levde i tält och i ständiga klankrig mot varandra. Den kulturhistoriska kontrasten återspeglas i Josefberättelsens moraliska strategier.

I den bibliska myten ljuger Potifars hustru och mannen tror på henne. Josef hamnar i fängelse. Därefter dyker inte Potifars hustru upp på scenen igen. Hennes utspel förklarar endast hur Josef hamnade i fängelset. I den koraniska myten bevisas hustruns lögn, men Josef ber själv att få sättas i fängelset för att komma undan kvinnornas sinnliga lockelser. För nu är det flera kvinnor som blivit sexuellt besatta av Josefs skönhet.

Josef och Zuleika (detalj). Auguste Racinet (1876).

I myten överför husbonden Zuleikas otro till att gälla det kvinnliga könet i sig och då läggs ytterligare en last på henne – den är medfödd: ”Här ser vi kvinnans [singularform] list! Kvinnor [obs: pluralform], er list är i sanning stor!” Under den förislamiska tiden hade kvinnan ett sämre värde än kameler och det var vanligt att begrava flickebarn levande, vilket Muhammed förbjöd i Koranen (Sura 16:57–59). Miljön där Koranen uppenbarades präglar naturligt också myten. Haditherna som också används för att tolka korantexterna, beskriver att kvinnor representerar *fitna* (frestelse, socialt kaos och instabilitet, sexuell aggressivitet och liknande faror). Men oavsett om frestelsen kommer utifrån eller inifrån människans egen drift, lär Josefberättelsen att trohet mot Gud ger en fast grund för hög moral som alltid kommer att belönas. Med Guds hjälp kan man göra rätt val och vägra skada andra.

Däremot skiljer sig de sufiska mystikernas traditioner inom islam från de bokstavstrognas tolkningar. Sufier ser andliga symboler i Josefberättelsen och tolkar den djupa passionen, som även Josef kände, som ett uttryck för gudslängtan. Kärlekshistorier är det centrala i sufidiskurser. Det ligger redan i poesins karaktär att den lätt inbjuder till alternativa symboliska tolkningar. Redan på 1200-talet förklarade den persiske poeten Rumi att Zuleikas passion till Josef är en manifestation för själens djupa längtan till Gud.

Många ingående symbol- och textanalyser har gjorts av Koranens Josefmyt. Hans skjorta som tema till exempel bär viktiga betydelser att fördjupa sig i: (1) det falska blodbeviset på Josefs påstådda död, (2) beviset på hans oskuld och kvinnans skuld, (3) dess doft, en metafor för andlig innebörd (4) dess magiska och helande verkan på Jakob som i kontakt med skjortan återfår sin syn som grumlats av sorg. Kort sagt symboliserar skjortan Josef andliga resa från separation till återförening med sin stam. Josef själv symboliserar den mänskliga själen som segrar över begäret med hjälp av sin tro på Guds ledning. Det underliggande budskapet handlar om att utan sin gudstro och lydnad skulle människan inte skilja sig mycket från djurriket. (Todd Lawson: Typological Figuration and the Meaning of ”Spiritual: The Qur’anic Story of Joseph. (University of Toronto, 2012.)

Josefs sura anses av den muslimska världen vara den vackraste av alla berättelser. Den är som en klassisk saga i tre akter, en sammanhållen helhet som inte har någon likhet med Koranens andra suror. Koranen utmärker sig med dess blandning av rytmisk prosa och rim eller assonanser, men är inte poesi även om det låter poetiskt. Man upplever inte övergången från rak prosa till versmått och vise versa – orden blir musikaliska ljud och accent som inte baserar sig på stavelser och detta gör att Koranens språk räknas som en egen stilkategori vars välljud bäst kommer fram genom recitation. Därför menar muslimer att Koranen i sig är ett bevis på dess gudomliga härkomst, beviset på Gud. Josefberättelsen framstår desto vackrare när själva historien framställs som en poetisk upplevelse med ett magiskt skimmer över sig.

Några icke-muslimska författare som skrivit om Josef beskriver honom i förklenande ordalag. Han är naiv, dryg, har det för mycket förspänt genom att vara faders älsklingsson och Guds utvalde och vart han än hamnar blir han överordnades gunstling även som slav och fånge. Han uppförde sig mer som faderns ombud än som en jämbördig med sina bröder. Om Josefs skrytsamhet skriver Thomas Mann i sin roman om Josef: ”Hans godtrogenhet var ett slags bortskämdhet som trots alla tydliga tecken på motsatsen inbillade honom att alla människor älskade honom mer än sig själva och att han sålunda icke behövde ta någon hänsyn till dem.” Några andra skriver att Josefberättelsen är generande som en narcissistisk kompensationsdröm. Att han spelade sina bröder ett spratt innan han tillkännagav dem vem han var och utövade utpressning ses inte kännetecknа en rättskaffens man som man annars vill framställa honom.

Josef och Zuleika. Persisk miniatyrkonst, 1683.

Även Koranexegeter har sett sig nödgade att fyllnadstolka scenen med kungens ”stulna” bägare till Josefs fördel; han kan inte ha anstiftat en komplott där Benjamin ska framstå som en tjuv och tvingas stanna hos kungen. Eftersom Josef i praktiken hade en oinskränkt myndigheter över kungens egendom, var han tillåten att ge bort bägaren som gåva till Benjamin, förklarar Korankännare. Det var tjänarna i huset som upptäckte att en bägare fattades och kunde räkna ut att det måste vara brödernas karavan som fått den med sig. Detta hade Josef inte förutsett. Han hade egentligen velat behålla Benjamin hos sig, men hade måst låta honom följa med bröderna hem, men då grep ödet in som Koranen förklarar: ”På detta sätt lät Vi händelserna gynna Josef. Enligt den kungliga lagen var det omöjligt för honom att hålla kvar sin broder, om inte Gud hade velat detta. [Genom att ge honom kunskap] upphöjer Vi den Vi vill till en högre rang; men över alla som äger kunskap står En som äger all kunskap.” (12:76)

Att det tog flera vändor innan Josef gav sig till känna är det kanske mest logiskt att Josef behövde vinna tid, och framförallt att ha alla sina bröder samlade när han röjer sin identitet. Han måste på något sätt få också Benjamin till Egypten och då fanns det bara utpressning att tillgå. För att sedan få deras far att flytta till Egypten utnyttjade han Benjamin. Nu skulle Jakob komma när han visste att Josef levde och att Benjamin var hos honom. Att Jakobs familj och släkt skulle överleva de sju långa hungersåren ingick i Guds plan, det kunde bara ske genom Egypten.

Vad man än säger om Josefs liv och öde är berättelsen utan tvekan en av världslitteraturens färgstarkaste texter, tvåfaldigt författad. Josefs ädla karaktär och orubbliga tilltro till Guds plan för sitt folk vördas inom fyra religioner: judendomen, islam, kristendomen och bahá’i.

Josefs grav

Josef dog när han var 110 år gammal. Hans kropp balsamerades och lades i en kista. Vid sin dödsbädd hade han bett sina bröder att föra hans kropp ut ur Egypten. Judiska källor menar att Josef instruerat sina bröder att begrava honom i Shekem (Nablus) där han en gång såldes och fördes som slav till faraons hov. Omkring 400 år senare ledde Moses Israels folk ut ur faraonernas Egypten till att bosätta sig i Kanaan och då ska Moses ha samlat ihop Josefs ben för att låta dem begravas på den plats där hans far Jakob köpt mark för hundra *kesitor* [en okänd mängd värdeenhet i silver]. (Josua 24:32)

Det finns inga arkeologiska bevis för gravens äkthet, men både judar och muslimer har i decennier haft, och alltjämt har, allvarliga konflikter om vem som får och när besöka den

heliga graven. Josef är både judarnas patriark och för muslimerna deras profet av lägre rang, så kallad *nabi*, och därför gör båda grupperna anspråk på graven.

Josefs grav i Shekem. David Roberts (1839).

Josefs grav i Nablus, 1900. Idag är graven omringad av stadsbyggnader i stadens utkant.

Egyptiska arkeologer har försökt hitta Josefs forna grav i Egypten. Han var ju ändå en mäktig person som faraons vesir och måste därför ha fått graven utmarkerad. Troligtvis fanns den i Goshen eftersom Josef trots sin höga ställning ändå var en hebré och det är dessutom föga troligt att Josef ens själv hade velat ha sin sista viloplats någon annanstans än nära sina anförvanter.

En grupp arkeologer säger sig ha funnit flera bevis för hebréernas närvaro i Goshen från tidigare datum än 1450 före vår tideräkning. Man har hittat flera fynd av semitisk härstamning och framför allt ruiner av palats med en trädgård där man funnit rester av en grav med kombinerade inslag av egyptiska och semitiska stilar. Därtill fann man också en krossad staty som hade en kastpinne på bröstet, en symbol för faraos myndighet. Fynden kunde indikera att man funnit det som bibelforskare sökt, men som araberna och särskilt palestinierna, inte vill kännas vid eftersom judarna samlar bevis för historiska belägg med vilka de ytterligare kan hävda rätten till sina förfäders landområden som Israel idag ockuperar.

I ett läger ifrågasätter man att judarna alls funnits i Egypten och att patriarkers och profeters gravar i Palestina framsprungit ur fundamentalistiska troendes behov av att skapa vallfartsplatser. I ett annat läger samlas arkeologer som vill göra fortsatta studier för att hitta bevis som styrker gamla myters historiska sanningshalt oavsett vilka som drar nytta av deras arbeten.

Men religiös tro rubbas inte på grund av brist på bevis eller ens brist på sannolikhet – den tvärtom kräver irrationalitet och tolkningsalternativ för att förstärka och upprätthålla den personliga trons fundament – tron bygger på det som ligger bortom och bakom den konkreta yttre världen. Det viktigaste är mysteriet, enbart fakta kan inte bygga upp en religiös tro.

Oavsett vems ben det är som ligger i graven i Nablus pågår återkommande vandaliseringar kring graven, där också Josefs söners, Efraims och Manasses ben ska ligga. Ända sedan 1000-talet har graven vårdats och hållits helig av samaritiska judar. Idag administreras graven av den palestinska myndigheten PNA, Palestinian National Authority, sedan 1995 och Israel har förbjudit judiska pilgrimer att besöka graven med risk för sina liv efter dödsskjutningar under Intifadan 2000.

Konflikten kring graven har intensifierats med åren, men judiska pilgrimer har fortsatt att besöka graven. Senast i oktober 2015 angrep palestinska ungdomar graven med brandbomber. Palestinska säkerhetsstyrkor lyckades släcka branden och ingrep mot hundratals demonstranten och grep samtidigt medlemmar av Hamas motståndsrörelse. Israeliska styrkor anlände till platsen nästa dag. Tre dagar efter kom en grupp på trettio judar till graven för att reparera ska-

dorna. Men tumult och våldsamheter utbröt mitt i natten när lokala palestinier började misshandla judarna. Till slut överlämnades judarna till den israeliska armén.

Israeliska pilgrimer har besökt Josefs grav en gång i månaden eskorterade av tungt beväpnade israeliska soldater, men sedan spridningen av coronapandemin i regionen har offentliga sammanslutningar förbjudits. I maj förklarade palestiniernas president Abbas att han drar sig ur alla avtal med Israel på grund av Netanyahus planer att annektera 30 procent av Västbanken från och med den 1 juli. Beslutet fick så kraftiga protester från världen över att planerna senarelades. När coronarestriktionerna lättades samlades cirka 150 israeler för ett nattligt besök i graven trots att säkerhetssamarbetet upphört mellan Palestina och Israel. I slutet av juni samlades 2500 judar till ett bönemöte vid graven (som stöd för Netanyahu) mot palestiniernas protester.

Josefs tidigare anförvanters kvarlevor är begravda i Makpelagrottan i Hebron. Den första som begravdes där var Abrahams hustru Sara och senare också Abraham vars levnadsår angavs till 175 år. Enligt sägnen är också Adam och Eva begravda där liksom Abrahams son Isak och hans hustru Rebecka och deras son Jakob (Josefs far) med hustrun Lea, alla samlade i en fädernesgrotta och som idag omges av Ibrahimimoskén, av vilken hälften är byggd till synagoga. (Jakobs andra hustru Rakels grav ligger i Betlehem där hon dog under familjens flyttresa från Harran till Kanaan.)

Inte heller på Abrahams och hans ättlingars gravplats råder gravfrid. 1994 öppnade en judisk fanatiker eld mot bedjande muslimer i Abrahams grav och dödade 29 araber. I en särskild förhandling utöver Osloavtalet undertecknade Israel och den palestinska myndigheten 1997 så kallade Hebronprotokollet där staden delades i två zoner, en palestinsk och en israelisk säkerhetszon och de israeliska militärstyrkorna (sedan sexdagarskriget) drog sig tillbaka från den arabiska zonen. Abrahams grav delades i två delar, en muslims och en judisk.

Senast 2015 utbröt en allvarlig konflikt med provocerande våld då de judiska bosättarna avsiktligen ville driva ut palestinier från Hebrons gamla stadsdel där graven ligger. Hebrons gamla stad administreras av palestinierna sedan 1994. Efter sexdagarskriget 1967 hade några mindre israeliska bosättargrupper flyttat till stadens centrum vilket skapar ständiga spänningar mellan dem och palestinierna. Desto mer affekterat blir motsättningarna när många av bosättarna är ättlingar till judar som 1929 omvänt drevs till flykten från staden.

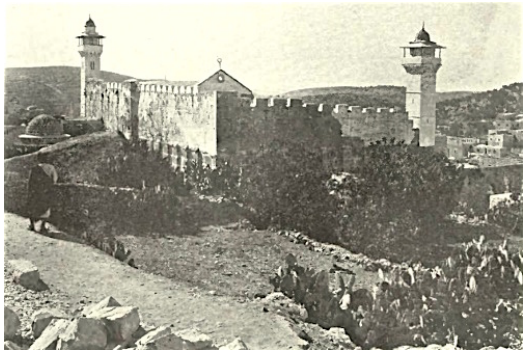

Patriarkernas grav Makpelagrottan, 1906.

En religion blev fler

Abraham, Isak och Jakob lade grunden till en monoteistisk religion vars lydnadskrav inför en enda och transcendent Gud kom att ha långtgående konsekvenser för hela världen. Josef räddade det judiska folkets släktgren genom att han fick sin familj att flytta från oårstiders nöd till Egypten. Efter flera århundraden i Egyptens land förändrades tiderna och israeliterna flydde landet med Moses ledning till sina förfäders Kanaan. Och från judendomens profetior om en kommande Messias (som betyder ”smorde”, ”räddare”), föddes kristendomens Fräl-

sare. Islam tog vid det messianska arvet och Muhammed blev Guds sista profet för mänskligheten – såsom det står i Koranen: ”Han [Muhammed] är Guds Sändebud och Profetlängdens Sigill.” (33:40), vilket muslimerna tolkar att ”the book is closed” och inga fler Guds sändebud kommer att fortsätta den abrahamitiska profetkedjan. Idag omfattas denna Messiasidé av 2,1 miljarder kristna, 1,5 miljarder muslimer, 14 miljoner judar och 7 miljoner baha’ier. Dessa religioner har också det gemensamt att för dem ses Israel som ett heligt land där allting en gång startade med herdar som hörde Gud tala till dem.

Monoteismen har fått klaner och stadsstater att upplösas med krig och åter förenas, då inom nationer och unioner. Men själva monoteismens heliga land har blivit en religiös och politisk krutdurk som inga politiker eller prästadömen har någon lösning på hur man där ska skapa fred. Men kanske Gud har? Enligt en norsk religionshistoriker och forskare ser sig den judiska gemenskapen i Hebron att spela en aktiv roll i det gudomliga schemat för Messias snara ankomst och att våldet därför fungerar som en nödvändig inlösen att förena det judiska folket inom Israel vilket också medför judarnas skyldighet att bosätta sig i landet.

Den brittiska religionshistorikern Karen Armstrongs ger en träffande bild av mytens funktion: ”En myt är ett händelseförlopp som – i någon mening – har inträffat en gång men också inträffar hela tiden.”

Första platsen för mytens uppkomst?

De senaste arkeologiska utgrävningarna som påbörjades 1994, Göbekli Tepe i södra Turkiet, visar världens hittills äldsta kultplats där utspridda jägar- och samlarfolk hade samlats till någon form av förfädersdyrkan. Helgedomen med sex meter höga stenstoder som avbildar vilda djur har kommit till för cirka 12 000 år sedan; 6000 år tidigare än Stonehenge och 7000 år före pyramiderna! Allt tyder på att det funnits ritförrättare, ett slags prästerskap som lett offerceremonier. Där finns inga rester av keramik, tamboskap eller bosättningar, men däremot ax av vildvete vilket tyder på att platsen kan vara en nyckel till att förstå övergången från jägare/samlares livsformer till jordbruk. Dit kom små nomadiska grupper för att samlas på ett permanent religiöst centrum, förklarar arkeologen Klaus Schmidt som lett arbetet. Det verkar som om behovet av en gemensam andedyrkan eller andeblidkande varit drivkraften till civilisationens framväxt. Denna religiösa drivkraft har genom tiderna genererat till fortsatt utveckling av abstrakt tänkande och rest världens största byggnadsverk/underverk så som mausoleer, helgedomar och templen som överträffar varandra i storlek och skönhet i syfte att dyrka det Heliga. Kanske är Göbekli Tepe världens första tempelbyggnad där riter och symbolhandlingar användes som livstydande språk? Tusentals år före uppfinningen av skrift och hjul.

I platser som Göbekli Tepe skapades troligtvis de första myterna. Svar på de tidiga människornas frågor som uppstod i framväxten av vårt medvetande som åtföljdes av existentiell ångest. Varför fanns så mycket död omkring oss, vart tog de döda vägen, vem är jag och varför finns vi till och vad kan vi göra för att leva så att vi får ett evigt liv i stället?

Hur mycket fakta vi än kommer att uppbåda, försvinner aldrig myten som bara flyttar sig framför oss såsom universums gräns flyttar sig längre ut ju närmare vi kommer den. Myten är ingen berättelse som vi berättar för dess egen skull, skriver Karen Armstrong. Den hämtar inspiration från en andlig och psykologisk källa, ur fantasin, samma källan ur vilken vetenskapsmän får sina idéer ifrån till sina experiment.

Myten och det symboliska tänkandet har sitt existensberättigande. Men hur hindrar man hat och krig som hämtar sin legitimitet ur myternas värld?

*

– Tarja Salmi-Jacobson